

Freud var önsketänkare – inte forskare

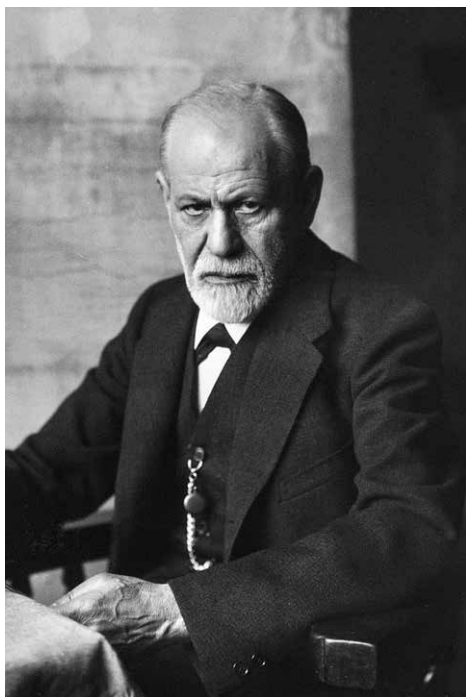
Billy Larsson, leg psykolog, fil dr i psykologi och författare till "18 myter om Freud och vägen framåt" menar att Freud inte var vetenskapsman utan snarare en önsketänkare som både fabricerade och fantiserade ihop stöd för sina teorier. Därför är det hög tid för de som är positiva till Freud att bemöta kritiken och inte bara låtsas som att den inte finns.

FREUD HAR SETTS SOM EN SANNINGSSÖKARE av stort format, som modigt letar efter insikter om de mörkaste vråna av det mänskliga psyket – båda hos sig själv och andra. Samtidigt han har anklagats för att sakna intellektuell hederlighet. Men vad många inte känner till är att Freud själv framhållit att han inte dragit sig för att ljuga, och dragit lärdomar av det.

Så pass tidigt som 1901, i *Vardagslivets psykopatologi*, menade Freud att det var svårt för honom att ljuga sedan han börjat med psykoanalys ”Varje gång jag försöker förvanska något, råkar jag ut för ett misstag eller någon annan felhandling, varigenom min oärlighet [...] förråder sig” (Freud, 1901, 1997, s. 253). För att dra denna slutsats måste Freud först ha provat att ljuga – det han kallar oärlighet – och insett att det var ett högriskprojekt. Det gör att lögnen – alltså påståenden som personen som faller dem vet att de inte stämmer – inte är så vanliga hos Freud.

Freud drog sig dock inte för att ljuga även efter att ha dragit slutsatsen att det var riskfyllt, men det rör sig om sådant vars sanningshalt var svårt att kontrollera. Det gör att många osanningar som Freud kommit med, varit möjliga att upptäcka först när sådant som Freud aldrig kunde ana skulle bli offentligt ändå offentliggjorts, såsom Freuds privata brev och två ursprungliga fallbeskrivningar.

En av Freuds mest uppenbara lögnen var att hans kollega Breuer botat den patient som gick under pseudonymen Anna O., en behandling som beskrevs i *Studier i hysteri*, den bok Freud publicerade tillsammans med Breuer (Freud, 1895, 2007). I själva verket var Anna O. i uselt skick när behandlingen avslutades (Ellenberger, 1972). Av olika brev framgår att det visste Freud, men likafullt påstod han till exempel 1925 i sin självbiografi att Breuer befriat Anna O. från alla symtom. Det var viktigt att hävda att hon mädde bra, eftersom Freud påstod att han tillämpat samma behandlingsmetod som Breuer gjort med Anna O. Genom att försöka sola sig i glansen av Breuers påstått lyckade behandling kunde även Freud framstå som en framgångsrik behandlare.

Även den mindre kända fallbeskrivningen *Rapport om ett fall av paranoia som talar emot den psykoanalytiska teorin* är med all sannolikhet en fabrikation (Freud, 1915, 2001). Där kom Freud just med sådana motsägelser som han visste att han lätt gjorde när han ljög (Larsson, 2022). Tydligt tyckte Freud att det var så angeläget att få återopa ett fall som styrkte hans teori om att bortträngda homosexuella önskningar ligger bakom paranoid problematik, att risken med att fabricera ett fall och då motsäga sig, var värd att tas.

Freuds sätt att fantisera fram evidens

Många osanningar och underligheter i Freuds tänkande karaktäriseras dock bättre som självbedrägeri och önsketänkande, än som medvetet ljugande. Det gör inte Freud till en forskare. Det är illa nog att ljuga ibland, men att systematiskt fantisera fram stöd för sina teorier, räknas inte heller som en vetenskaplig metod.

I samband med att Patrik Svenssons bok *Ålevangeliet* blivit en internationell succé har Freuds forskande om ålars könsorgan fått allmän kännedom. Sådan traditionell forskning började Freud med innan han slog om till att bli behandlande läkare, och det är viktigt att förstå att Freud inte rätt igenom ägnade sig åt att önska fram evidens. Han hade också en sida där han var den utbildade forskaren med en ärlig strävan att nå kunskap, och förstod att det var svårt att nå säker kunskap om komplexa ting.

Dock var det önsketänkaren Freud som tog överhand, och allra mest uppenbart blir det i fallbeskrivningarna om Lille Hans och den så kallade Vargmannen.

För att ta ett exempel från Lille Hans på hur Freud resonerar. Hans är fyra år, och tycker om att sova hos sin mamma. En anledning till det är enligt Freud att han längtar efter "hennes könsorgan" (Freud, 1909, 2006, s. 190). Som läsare tänker man förstås att Freud ska redovisa några belegg för den slutsatsen. Men Freud anför inga iakttagelser som stöd för sin hypotes. Freud förfar istället på följande vis.

Freud utgår från en av honom konstruerad psykologisk lag som säger att pojkar i åldern tre till fem år vill ha samlag med sin mamma. Eftersom Hans är pojke och fyra år, blir slutsatsen att han vill ha samlag med mamman.

Oidipus och Sfinxen.

Freud använder alltså deduktiv metod, det vill säga gör en härledning från sin egen generella teori, och är sedan inte nogga med att den ska ha stöd i det enskilda fallet. Istället nöjer sig Freud med att Hans vill sova hos modern. Bättre kvalitet än så är det inte på Freuds stöd för sina teorier.

Detta sätt att skapa evidens för sina teorier, det räcker för önsketänkaren Freud, men skulle inte räckt om han vore en forskare. I så fall hade han behövt framföra stöd från Hans agerande. Att han kanske pillade på sin penis och samtidigt ville röra vid moderns könsorgan. Det skulle kunna vara stöd för Freuds tanke om barnets incestuösa längtan, det Freud kallade för oidipuskomplexet. Men så

fungerar inte den önsketänkande Freud. Han är så säker på att hans teori är rätt, att han aldrig överväger att den kanske inte stämmer.

Det är dock i fallbeskrivningen Vargmannen som Freuds önsketänkande tar sig sitt mest fantastiska uttryck, med inslag av absurditet och ofrivillig humor.

Freuds fantasi största skapelse

Vargmannen, eller Sergej Pankejeff, som den unge ryssen egentligen hette, uppger att han haft upprepade depressioner sedan hans syster Anna tagit livet av sig (Gardiner & Freud, 1974). Vid en sanatorievistelse hade han blivit kär i en sköterska vid namn Therese, fått ett otydligt gensvar, men ville inte ge upp. Patienten hade sökt hjälp hos olika behandlare, och även tagit upp detta med Therese. De hade gett honom rådet att avsluta relationen, men Freud var av en annan åsikt. Patienten kunde mycket väl försöka bli gift med Therese, men först en bit in i analysen.

Vargmannen blev glad av att få höra detta och påbörjade behandlingen, men Freud var inte nöjd. Det berodde på att Freud fått kritik för att övervärdera den sexuella faktorn från personer som tidigare varit anhängare, som Adler och Jung. Freud ville därför ha fram material som kunde utgöra bevis för att barnet hade en sexualitet redan i åldern tre till fem år, med klara likheter med den vuxna sexualiteten. Men Freud fick inte fram något material från Vargmannen som passade för sådana tolkningar, och satte press på patienten. Om han inte kom med mer lämpligt material, skulle analysen avslutas.

Patienten mädde inte tillräckligt bra för att vilja sluta, och tog upp en dröm han drömt som barn, där han var

GEN. ANSER

H. Wal. Ang. wolf

Esp. Loup

It. Lupo

Hb. Lobo

Bohem. vlk.

Belg. wouff.

Anselmus de hood
fecit.

Wolf.

Lupus.

Loup.

rädd för vargar. Freud menade att med hjälp av drömtolkande gick det att bestämma när drömmen hade drömts, det var natten till julaftonen när patienten var fyra år. Äntligen hade Freud material från den ålder då oidipuskomplexet var tänkt att utspela sig. Nu gällde det bara att kunna ge drömmen en sexuell tolkning.

Freud menade att en sak gjorde att pojken inte var nöjd denna julafton, han saknade nämligen något: att pappan hade ett analt samlag med honom. Hur i all sin dar, kunde Freud komma med ett sådant påstående? Givetvis inte för att patienten hade ett sådant minne. Utan för att Freud använde drömmen för att konstruera ett minne. Som kom att se ut på följande sätt.

När patienten var ett och ett halvt år och låg han en eftermiddag och sov i sin säng i föräldrarnas sovrum, då kom föräldrarna in och hade samlag bakifrån. Detta gjorde pojken upphetsad, och på julaftonen några år senare, ville han att pappan skulle göra samma sak med honom som han gjort med mamman. Samtidigt blev pojken ångestfylld av anblicken av vad föräldrarna höll på med. Det berodde på han uppfattade mammans underliv som ett "sår"; vilket Freud menar tolkas som att hon haft en penis som blivit bortskuren, och därför blev han rädd för att det även skulle drabba honom. Dessutom reagerade pojken på att pappans penis åkte ut och in i mammans sår. När penisen försvann blev han ledsen å pappans vägnar, när den åter syntes blev han glad.

Som Folkvetts läsare nog anar, inget av detta bekräftas från patienten själv, utan allt är en skapelse från Freuds fantasi, för att kunna påvisa för Adler och Jung att de har fel: barnet är visst en sexuell varelse från tidiga år.

Dessutom ryms här många orimligheter. Om en ett och ett halvt åring skulle se föräldrarna ha samlag, finns inget som talar för att det skulle vara upphetsande. Och barn i den åldern har inte en så avancerade inlevelseförmåga att det kan tycka synd om pappan, för att hans penis inte syns en kort stund. Ytterligare en orimlighet är av anatomisk art. Den som har viss erfarenhet av hur den nakna kvinnokroppen ser ut från lite olika vinklar, förstår hur svårt det är att "såret", det vill säga de yttre blygdläpparna, ska synas vid samlag bakifrån och kvinnan tar stöd i sängen med händer och ben. Freud påstår att den ställningen är "synnerligen gynnsam" för de iakttagelser som Freud vill att pojken ska göra (Freud, 1918, 2000, s. 533). I själva verket skulle det kräva att föräldrarna hade samlag mer eller mindre ovanför den sovande sonens ansikte, och varför skulle de göra så?

Här önsketänker alltså Freud för att få in temat kastrationsångest. Efter att ha sett en kvinnans könsorgan, blir

en pojke rädd för att själv bli kastrerad, det gäller enligt Freuds teori. Därför var det viktigt för Freud att hävda att pojken hade goda förutsättningar för att se moderns blygdläppar, så att skräcken skulle kunna slå in.

Den vetenskaplige Freud griper in

Nu händer dock ytterligare en märklig sak i denna märkliga fallbeskrivning.

I den ursprungliga fallbeskrivningen studsar Freud fram och tillbaka mellan den önsketänkande Freud som hävdar att hans historia grundar sig på vad patienten säger, och den ärlige och vetenskaplige Freud som medger att scenen rör sig om hans egen konstruktion. Men några år senare läser Freud sin fallbeskrivning, och undrar vad det är för historia han konstruerat. Det leder till att Freud i se-

nare utgåvor för in sina tveksamheter i fallbeskrivningen, inom två hakparenteser.

Då konstaterar den vetenskaplige Freud om sin drömtolkning, att den ”verkade så absurd” (Freud, 1918, 2000, s. 537). Detta gör Freud, trots att önsketänkaren inom honom redan påstått att det rör sig om ett av patienten bekräftat minne. Så kämpar Freuds sidor med varandra i en och samma text. Ska han styras av sitt önsketänkande om att ha hittat material som visar på barnet som en sexuell varelse och därför går att använda mot Adler och Jung, eller ska han stå för vad hans kritiska förnuft säger, och medge att han skapat något absurt?

Det är ingen tvekan om vilken sida som vinner till slut, och Freud avslutar fallbeskrivningen med att hävda att bevitnandet av föräldrasamlaget – urscenen som Freud kallar den – är ett faktum, trots att ”bevisen” för att den inträffat utgörs av framfantiserad evidens. Något som patienten också intygar genom att i en intervju på sin ålderdom konstatera att han knappast ens sov i föräldrarnas sovrum, för hos välbärgade ryssar sov barn hos barnflickan (Obholzer, 1982).

Hur Freud tänkte i fallet Vargmannen illustrerar en anledning till att Freud inte kan betraktas som forskare: han kunde inte skilja

Ska han styras av sitt önsketänkande eller ska han stå för vad hans kritiska förnuft säger, och medge att han skapat något absurt?

mellan sina fantasier om vad han önskar att patienten sagt, och vad patienten faktiskt sagt. Men en vetenskapsman måste kunna skilja mellan vad som har stöd i datamaterialet – i det här fallet patientens utsagor – och vad han eller hon önskar att få bekräftat.

Det gjorde dock inte Freud. Tvärtom ansåg Freud att han bevisat att psykiska problem beror på att barn har en incestuös strävan gentemot föräldern av motsatt kön i åldern tre till fem år. Men den som påstår sig ha bevisat en teori som är felaktig måste använda underliga argument, vilket Freud onekligen kom att göra.

Byggde Freud på sin kliniska erfarenhet?

Även om Freuds explicita argument är svaga, är det är lätt att tro att Freuds teorier ändå byggde på hans kliniska erfarenhet, och tänka att han kanske bara hade svårt att på ett bra sätt artikulera hur denna erfarenhet ser ut. Det stämmer att Freud ibland bygger på sin kliniska erfarenhet, såsom när han diskuterar patientnära frågor och beskriver hur människor med en viss diagnos kan fungera. Men överlag utgick Freud från de teoretiska spekulationer han kommit att omfatta, och försökte påvisa dem hos sina patienter.

Den som är tveksam till om detta stämmer, kan påminnas om att Freud ansåg sig ha bevisat sådant som att flickan led av penisavund, och att det fick till konsekvens både att hon ville ha barn med sin far och helst få en pojkbäbis, och till att kvinnan hade svårare för att vara rättvis än mannen – det verkar som Freud menar att hennes avund på mannens organ, stod i vägen för att kunna tänka riktigt klart. Finns det någon möjlighet att Freuds uppfattning

byggde klinisk erfarenhet av att kvinnor under sin analys beskrivit sin avund på pojkens penis?

Då skulle många av Freuds kvinnliga patienter kommit med påståenden i stil med dessa.

– Bäste doktor Freud, det finns en sak jag vill bekänna. När jag var fyra år fick jag en lillebror och såg att han hade något mellan benen som jag inte hade. Jag tänkte, en sådan vill jag också ha. Men så kom jag på att jag ju kunde få ett barn med min pappa, och då skulle barnet kunna vara en ersättning för den där penisen som jag saknade. Och tänk vad fint om det blev en pojkbäbis, då fick jag ju på sätt och vis en snopp till slut. Vad har ni herr Freud att säga om det som jag berättat?

Givetvis har inga patienter kommit och berättat om sådan avund, för hade någon patient gjort det, hade förstås

Freud beskrivit detta, vilket han inte gör. Istället är tanken på denna penisavund, en skapelse av Freuds livliga fantasi.

Samma sak gäller för att kvinnor skulle ha sämre känsla för rättvisa. Det kan bara vara en spekulation från Freuds sida. Skulle Freud skaffat sig kunskap om detta hade han behövt göra gruppjämförelser mellan män och kvinnor gällande rättvisa, och sedan göra troligt att en eventuell skillnad berodde på att kvinnan som flicka varit avundsjuk på att pojken hade en penis och inte hon. Därför är påståendet om kvinnans bristande känsla för rättvisa, också en produkt av hur Freud tänker att kvinnor fungerar, det är inte grundat på klinisk erfarenhet.

Ett misstag i läsningen av Freud är således att överskatta hur mycket hos Freud som vilar på hans kliniska erfarenhet. Men hur det kom sig att Freud tänkte så mycket på små barn och könsorgan, ja det är det ingen som riktigt vet. Vad vi vet är att Freud under en lång period hade en läkarkollega vid namn Wilhelm Fliess, som också gillade

att spekulera om teman som sexualitet, barn, numerologi och olika diagnoser, det framgår av den samling brev från Freud till Fliess som finns utgivna (Freud, 1985).

Det var inte bara så att Freud inte kunde skilja mellan vad patienterna hade sagt, och vad han hoppades att de hade sagt, Freud var också nedlåtande mot de som kritiserade honom. Då kom han bland annat att hävda att de som kom med kritik, gjorde det för att de inte ville erkänna sin egen sexuella dragning till sina föräldrar. Att på så vis diskvalificera kritik, det gör inte en riktig forskare. Freud kom också med anspråk som inte är rimliga att göra som enskild kliniker. Han menade att i oidipuskomplexet, hade han hittat grunden inte bara för de flesta psykiska problem, utan även för samhälle, religion och moral (Freud, 1923, 2001).

Frågor som behöver besvaras

Nu har jag gjort några påpekanden som talar emot att Freud kan karaktäriseras som vetenskapsman. Av de som ändå vill påstå att Freud var en framstående forskare, kan man kräva svar på fyra frågor.

För det första, får den som gör anspråk på att vara forskare verkligen använda lögnen för att verka mer framgångsrik?

För det andra, kan den som tar sina egna tankar som evidens för sina teorier verkligen vara en riktig forskare?

För det tredje, om nu Freud var en stor forskare, vilken eller vilka teorier har han framlagt som står sig?

Och för det fjärde. Freud har hävdade att han bevisat riktigheten i teorier som uppenbarligen är felaktiga. Kan den som anser sig ha bevisat att människan är medfött

incestuös och att denna dragnig är grunden för psykiska problem, verkligen vara en framstående forskare?

De som påstår att Freud var en vetenskapsman har alltså en del att svara på. Och att försöka tiga ihjäl kritiken kanske fungerar ett tag till, men knappast i längden. ✍

Referenser

- Ellenberger, H. F. (1972). The story of "Anna O": a critical review with new data. *Journal of the history of the behavioral sciences*, 8, 267-279.
- Freud, S. (1895, 2007). Studier i hysteri. I *Tidiga skrifter och hysteri* (s. 47-331). Stockholm: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1901, 1997). Vardagslivets psykopatologi. I *Vardagslivets psykopatologi* (s. 64-300). Stockholm: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1909, 2006). Analys av en femårig pojkes fobi. I *Fallstudier* (s. 161-276). Stockholm: Natur och kultur.
- Freud, S. (1915, 2001). Rapport om ett fall av paranoia som talar emot den psykoanalytiska teorin. I *Neuros och psykos: Småskrifter* (s. 83-94). Stockholm: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1918, 2000). Ur historien om en barnneuro. I *Fallstudier* (s. 485-591). Stockholm: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1923, 2001). "Psykoanalys" och "Libidoteori". I *Neuros och psykos: Småskrifter* (s. 235-261). Stockholm: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1985). *The complete letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1877-1904*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Gardiner, M., & Freud, S. (1974). *Vargmannen: Freuds mest berömda fall*. Stockholm: Prisma.
- Larsson, B. (2022). *Arton myter om Freud och vägen framåt*: Lava förlag.
- Obholzer, K. (1982). *The Wolf-man sixty years later: Conversations with Freud's controversial patient*. London: Routledge & Kegan Paul.